

Пометун Олена,
доктор пед. наук, професор, головний науковий співробітник
Відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН
України

ВЧИТЕЛЬ ЯК РУШІЙНА СИЛА МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Під освітнім середовищем розуміють сукупність обставин і умов, в яких відбувається навчальний процес і які впливають на формування особистості тих, хто навчаються із заданими суспільством та навчальним закладом напругами.

Вчені зазвичай визначають у структурі освітнього середовища принаймні три основні компоненти: інформаційний, соціальний та технологічний, кожен з яких забезпечує свою систему впливів на особистість, яка формується [2]. Зупинимось на одному з цих компонентів – соціальному, представленому у навчанні взаємодією різних суб'єктів (вчителів, учнів, адміністрації та всіх інших працівників закладу освіти), що має базуватись на принципах демократичності відносин, діалогічності, партнерства, взаємопідтримки, безпеки і комфорту, а також традиціях закладу освіти.

Творцем соціального складника освітнього середовища й ініціатором його руху і розвитку насамперед є вчитель. Саме з цим пов'язана необхідність підготовки сучасного вчителя до виконання нових, поки нетрадиційних для нього ролей, підкреслена в концепції Нової української школи: тьютор, ментор, фасілітатор, новатор, модератор, коуч. [4] Виходячи з цього більш зрозумілими стають деякі характеристики діяльності нового вчителя, які можуть забезпечити ефективне освітнє середовище, що забезпечує послідовний позитивний вплив на навчання кожного з учнів. [1; 4]

Дослідження свідчать, що учні навчаються найкраще, якщо вчителі:

1) створюють підтримуюче навчальне середовище. Це насамперед означає, що кожен і кожна в класі почувають себе прийнятими вчителем, задоволені позитивними взаємостосунками з їхніми однокласниками і вчителями, в змозі бути активними, помітними членами свого навчального товариства. Ефективний вчитель має працювати над позитивними взаємовідносинами

всередині класу, яким він опікується, намагаючись зробити їх сприятливими, не дискримінаційними та взаємопідтримуючими. Результативність навчання буде максимальною, якщо вчителем підтримується баланс – «правило трикутника»: для кожного учня **ОДНАКОВО ВАЖЛИВИМИ** є три компоненти – він сам, клас, в якому він навчається, і тема, що він засвоює. Порушення цього правила спричиняє зсув уваги на якийсь один аспект і негативно впливає на результативність обговорення.

Потрібною є й побудова гарних стосунків дітей з усім шкільними колективом, з батьками як ключовими особами, які мають унікальні знання про своїх дітей та безліч можливостей допомогти в їхньому навчанні.

Сучасний вчитель враховує культурне та мовне різноманіття учнівського співтовариства. Він формує культуру всередині класу, складаючи її разом з дітьми з багатьох культурних елементів, включаючи культуру всієї школи, однокласників і професійну культуру вчителів;

2) організують, спрямовують та підтримують колективне навчання. Сьогодні вже не викликає сумніву, що учні вчать краще, якщо вони залучені до колективної активності й комунікації з іншими людьми, включаючи однолітків, членів власної сім'ї, найближче оточення. Вчитель підтримує таку співпрацю, культивуючи у класі співтовариство тих, хто навчаються. В такому співтоваристві кожен, як суб'єкт пізнання, включаючи і вчителя, залучений до навчального діалогу і партнерства. А відтак підтримка і зворотній зв'язок є завжди доступними і достовірними. Залученість учнів у рефлексивний дискурс з іншими, дозволяє їм впевненіше будувати поведінку, якої вони потребують для подальшого навчання;

3) мотивують учнів, працюючи на смислами і значимістю нового знання. Не можна забувати про психологічну значимість того, що учні навчаються набагато краще, коли вони розуміють, що вивчають, навіщо (для чого) їм потрібно це знати, як вони зможуть використовувати свої нові знання. Ефективний вчитель стимулює зацікавленість своїх учнів, вимагає від них пошуку достовірної інформації та ідей і закликає їх до використання знань, до спроб застосувати те, що вони знайшли у новому контексті або новим способом. Він також намагається безпосередньо залучити учнів у процес вирішення питань їхнього навчання, підтримує їх здатність оцінювати себе, обирати кращі способи і шляхи навчання, найбільш важливий для них зміст;

4) створюють зв'язки між попереднім навчанням і досвідом.

Опора на попередні знання та досвід, в якій інтегруються нові знання завжди створюють фундамент для кращих результатів навчання. Коли вчитель усвідомлено будує засвоєння нового для учнів змісту на тому, що вони вже знають і вміють, це економить навчальний час, відповідає учнівським потребам і очікуванням, допомагає уникнути зайвого дублювання у змісті освіти. Вчитель має допомогти учням встановити зв'язки між різними предметами, галузями знання, так само, як і з їх власною життєвою практикою і з практикою всього людства;

5) забезпечують достатні можливості навчатись. Всім відомий принцип врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, але все ж зазначимо, що навчальні результати учнів є вищими, якщо вони мають час і можливість брати активну участь, практикуватись і застосовувати нові знання. Це означає, що вони потребують, між іншим, повторення нових знань кілька разів, варіюючи це з різними завданнями та у різних контекстах. Це означає також і те, що коли складність змісту й межі розуміння (доступності) матеріалу учнем не співпадають, вчитель має визначити, наскільки глибоко (або ні) має бути засвоєний цей зміст учнем. Адекватне оцінювання допоможе вчителю визначити, що означає «надати кожному учню» необхідні для нього можливості навчатись і як поступово вдосконалювати його навчальний досвід;

б) заохочують рефлексивні думки та дії. Треба зосередити увагу й на тому, що учні навчатимуться продуктивніше, коли вміють «повертатись» до інформації й ідей, до засвоєння яких вони були залучені, і обдумувати їх об'єктивно, узагальнено, з нової позиції. Рефлексивне навчання асимілює нові знання учнів, пов'язує їх з вже відомим, дозволяє учням адаптувати його у своїх власних цілях і транслювати думки в дії. Водночас воно розвиває їхню креативність, спроможність думати критично про факти та ідеї, стимулює метакогнітивні (тобто здатність думати про їхнє власне мислення як процес) здібності дітей. Вчитель заохочує таке мислення, конструюючи завдання та ситуації, що вимагають від учнів насамперед критично оцінювати матеріали, які вони використовують, та виявляти цілі створення і розповсюдження тієї чи іншої інформації.

Таким чином, можна констатувати, що такий підхід до побудови освітнього середовища потребує від вчителя неабиякої підготовки, насамперед психолого-педагогічної. Динамічна

трансформація освітнього середовища в залежності від умов і потреб навчального процесу розширює можливості як учнів, так і вчителів, і звільняє вчителя від багатьох труднощів, які може спричиняти необхідність бути «експертом» з усіх питань і відповідати «за все». Тільки надаючи учням центральне місце у навчальному процесі, вчитель може реалізувати завдання сучасного навчання. Очевидно, що це вимагає суттєвих змін у підготовці вчителя як у виші, так і в системі післядипломної освіти. Тож, сьогодні завдання полягає у поширенні інформації, розробці відповідних тренінгів і курсів та поєднанні можливостей формальної й неформальної освіти у професійному розвитку вчителів у цьому напрямі. Ці завдання визначають й напрями подальших досліджень: зміст, вектори, форми і засоби такої підготовки, розробка найбільш ефективних та перспективних моделей вдосконалення масової практики вчителя сучасної демократичної школи України.

Список використаних джерел

1. Васильєва В. Нові професійні ролі і завдання сучасного вчителя в контексті концепції Нової української школи. URL: <https://vseosvita.ua/library/novi-profesijni-rol-i-zavdannja-sucasnogo-vcitela-v-konteksti-koncepcii-novoi-ukrainskoi-skoli-87162.html>
2. Габа І. М. Вплив освітнього середовища ВНЗ на професійний розвиток особистості. Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2011. Т. XIII. Ч. 6. С. 74–82.
3. Гупан Нестор, Пометун Олена. Нові професійні ролі вчителя як чинник інноваційного розвитку демократичної освіти /Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з он-лайн трансляцією «Формування громадянської культури в новій українській школі: Традиційні та інноваційні практики» 6–7 червня 2019 р. Суми, 2019. С. 176–181.
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. 2017. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. С. 17.

Пономарьова Катерина,
к. пед. наук, ст. наук. співробітник,
провідний науковий співробітник відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України, Україна

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКТ З НАВЧАННЯ ГРАМОТИ: СТРУКТУРА І ФУНКЦІЇ

Сучасний етап реформування початкової освіти спрямований на реалізацію компетентнісного підходу, який передбачає не тільки